

IZSELJEVANJE IZ FURLANIJE JULIJSKE KRAJINE V KANADO

Javier Grossutti, Università degli Studi di Trieste/Univerza v Trstu

1. Nova Francija. Kanada, stara francoska kolonija: izseljevanje med devetnajstim in dvajsetim stoletjem

Leta 1873 je Gustave Bossange, agent kanadske vlade in ladijske družbe *Allan Line*, v Parizu objavil propagandno brošuro v italijanskem jeziku: *La nuova Francia. Il Canada, antica colonia francese. Appello alle classi operaie (Nova Francija. Kanada, stara francoska kolonija: Poziv delavskemu razredu)*.¹ Bossange opisuje Kanado kot deželo izjemnih razsežnosti, v kateri prevladujeta francoski jezik in kultura, kjer lahko Italijani najdejo vse tisto, kar upajo, da jih pričakuje v Franciji, s to razliko, da se jim v Kanadi ne bo treba soočati s konkurenco domačih francoskih delavcev. Jezikovna in kulturna sorodnost je močno poudarjena, saj je avtor mnenja, da bo ta okoliščina pripomogla k odpravljanju zadržkov morebitnih italijanskih izseljencev v to deželo. Poleg te opozarja še na druge prednosti, ki jih ima Kanada glede na Latinsko Ameriko in ki bi lahko bile ključni dejavniki, ki bi izseljence prepričali, da za svoj cilj izberejo Kanado. Predvsem poudarja, da je čas potovanja bistveno krajši (10 ali 12 dni namesto 25 ali 30 dni, kolikor traja plovba do Brazilije ali Argentine). V Bossangovi knjižici sta navedeni dve sprejemni točki za organizacijo odhodov italijanskih izseljencev, ki sta v Parizu in Le Havru. Italijani, ki odpotujejo iz Pariza, se morajo zbrati na železniški postaji St. Lazare, in sicer vsako sredo ob 10.50 zvečer, ko je predviden odhod vlaka, ki prispe v Le Havre ob 6 uri zjutraj. Tu jih sprejme Philippe Winterter, lastnik gostišča na rue de Percanville 20, ki jih nastani v svojem gostišču in nato pospremi do Urada kanadske vlade, na naslovu Quai d'Orleans 51. Uradnik kanadske vlade potrди pogodbe in poskrbi za prevoz prtljage na krov. Izseljenci se na ladjo v Le Havru vkrcajo v petek, v nedeljo prispejo v Liverpool, po nadaljnjih desetih dneh plovbe pa končno stopijo na kanadsko ozemlje.

¹ Prim. Gustave Bossange: *La nuova Francia. Il Canada, antica colonia francese. Appello alle classi operaie*. Paris: Allan Lines Agent, 1873.

Vendar se je v zadnjih desetletjih devetnajstega stoletja le malo Furlanov odločilo za to pot. V triletnem obdobju 1876-1878 so italijanske oblasti (ki skupaj popisujejo »kanadske« in »ameriške« izseljence) zabeležile le štirinajst odhodov v »novo Francijo«, medtem ko so jih v (skoraj) četrto stoletja trajajočem obdobju od leta 1879 do leta 1902 naštele le enaintrideset. Leto prej, ko Videm obišče generalni konzul Italije v Kanadi, je Furlan Giuseppe Solimbergo v časopisu *La Patria del Friuli* povzel nekaj ugotovitev konzula v zvezi z lastnostmi in velikostjo italijanske skupnosti v državi Severne Amerike: »Naših izseljencev je razmeroma malo; italijanska kolonija v Montrealu šteje približno 2.000 oseb; približno 600 jih je v Torontu; nekaj sto v Ottawi, še manj v Quebecu. Dve skupini sta razpršeni v provinci Ontario in v Manitobi v Winnipegu; najštevilčnejša in najbolj strnjena je skupnost v Britanski Kolumbiji, zlasti na otoku Vancouver, tu naj bi jih bilo kar 8.000. Čeprav ta podatek ni zanesljiv, jih je gotovo nekaj tisoč. Natančnejše skupno število je nemogoče določiti.«²

V prvih mesecih leta 1901 je serija člankov, objavljenih v furlanskih časopisih *Giornale di Udine* in *La Patria del Friuli* mnoge, ki so se zanimali za selitev v deželo Severne Amerike, prepričala, naj tja ne odpotujejo, saj naj bi Kanado zajele »težke posledice« zaradi priseljevanja.³ *Giornale di Udine* poroča o prvih izsledkih raziskave, ki jo je februarja 1901 začel časopis *Corriere della Sera* v zvezi z

izjemno številnimi in skrivnostnimi potmi proti švicarski meji. Emigranti, skoraj sami moški, so se zbirali v Chiassu, od koder so pot nadaljevali proti severu. V Chiassu so s posredovanjem agentov skrivnostne družbe podpisali pogodbe za delo v Kanadi, kamor se je po pripovedovanjih odpravljala ta množica izseljencev [približno 2.500 naj bi jih bilo].

² Prim. *Gli italiani nel Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 23. marec 1901. Zlasti zanimiv je prispevek konzula Solimberga z naslovom *Il Canada sotto l'aspetto economico e politico. Rapporto del Comm. Giuseppe Solimbergo R. Console Generale in Montreal*, objavljen v »Bollettino del Ministero degli Affari Esteri«, marec 1901, št. 190, str. 169-205.

³ Prim. *L'emigrazione al Canada*. V: »Giornale di Udine«, 9. maj 1901.

Dejansko je milanskemu časopisu uspelo ugotoviti – v nasprotju z govoricami, ki so se razširile v Chiassu (izseljence naj bi novačila Velika Britanija, odpeljali pa naj bi jih v Transvaal) – kam so bili italijanski delavci namenjeni in na kakšen način so jih agentje najemali: »Dopisnik poroča, da so izseljenci, ki so jim obljubljali veliko dela in dobre zaslužke, plačali po 200 lir za sklenitev pogodbe, na podlagi katere naj bi imeli tudi pravico do prevoza iz Chiassa in namestitve ter hrane, vendar le za čas plovbe«. ⁴ Dogajanje, ki ga je dodatno zaostрил izbruh črnih koz med 250 Italijani na krovu dveh parnikov v karanteni pred Quebecom, izzove razburjenje, ki seže do parlamenta, ko poslanci Morpurgo, Pozzo, Marco in Cottafavi zahtevajo pojasnila. ⁵ Po pisanju milanskega časopisa naj bi bili izseljenci napoteni na delo na zahod države, v Britansko Kolumbijo, kjer se je gradila železniška proga, čeprav naj bi jih v resnici kar dve tretjini svojo pot zaključilo v Združenih državah Amerike. ⁶ Nekaj mesecev kasneje je časopis *Giornale di Udine* vnovič odprl to temo in pojasnil prave razloge za najemanje izseljencev, katerih položaj po novinarjevih virih

trenutno sploh ni slab. Po novicah, ki jih je prejela naša vlada iz Montreala, naj v Kanadi ne bi bilo brezposelnih. Nasprotno, zaradi stavke delavcev družbe *Canadian Pacific Railway Co.* delovne sile zelo primanjkuje, in sicer do te mere, da je morala ta železniška družba na svoje stroške pripeljati Italijane iz Združenih držav Amerike in prevzeti odgovornost za morebitne posledice nasilja stavekajočih nad Italijani, ki so jih nadomestili. ⁷

Množica italijanskih izseljencev, ki so bili napoteni v Kanado, da bi tu kot stavkokazi nadomestili delavce družbe *Canadian Pacific Railway (CPR)*, je torej rezultat dogovora med železniško družbo in Antoniom Cordascom, pomorskim agentom, posrednikom in direktorjem agencije za zaposlovanje s sedežem v Montrealu. Ta veliki »šef« (*boss*) je namreč dobil ekskluzivno pravico posredovanja

⁴ Prim. *L'emigrazione al Canada*. V: »Giornale di Udine«, 10. maj 1901.

⁵ Prim. *Per gli emigranti del Canada*. V: »Giornale di Udine«, 13. maj 1901.

⁶ Prim. *Dolorose condizioni nel Canada degli emigranti italiani*. V: »La Patria del Friuli«, 7. maj 1901.

⁷ Prim. *Gli italiani al Canada*. V: »Giornale di Udine«, 23. julij 1901.

delavcev za *CPR* in si je z Albertom Dinijem (ki je posredništvo opravljal po naročilu *Grand Trunk Railway*) razdelil posle novačenja in organizacije italijanske delovne sile, napotene v »Dominion« pa tudi v »Little Italies« Združenih držav Amerike. Naloga posrednikov med delovno silo in kapitalom je bila najemati pokorne delavce, zlasti Kitajce, prebivalce Galicije in Italijane, za sezonsko delo pri gradnji železniških prog: Dini in Cordasco sta poslovala z agenti v Švici, ki so delavce neposredno novačili. Kaže, da leta 1901 Furlani niso sodelovali pri teh poslih. Šele leta 1903, ko je *Canadian Pacific Railway* prek Cordascoja najela več kot tri tisoč petsto Italijanov (predvsem prebivalcev severnih pokrajin, to je Benečije in Furlanije) je Ministrstvo za kmetijstvo, industrijo in trgovino zabeležilo odhod dvestošestih oseb iz Videmske pokrajine. 10. marca, na primer, so časopisi poročali o tem, da je iz okraja Codroipo prek Chiassa odpotovalo 45 mož, sploh ne tako ubožnih,

saj so imeli vsi pri sebi približno 400 lir, v Sedeglianu pa so zapustili stavbe, živino in polja, Namenjeni so bili v Kanado in ne v Avstrijo. Nekaj delavcev iz Sedegliana je namreč že v Kanadi, od koder poročajo o lepih zasluških. V pismu rojakom zagotavljajo, da zasluži gradbeni delavec v Kanadi približno 2 dolarja in pol dnevno, kar je več kot 14,50 lir.⁸

Dva dneva kasneje je iz Sedegliana prek Chiassa v Kanado odrinilo še osemtrideset emigrantov.⁹ V vseh teh primerih gre za sezonsko ali nekajletno delo in za »target migrants«, to je – po opredelitvi Roberta Harneya – »za osebe, ki se izselijo, da bi zaslužile dovolj za določen namen, in ki nameravajo ostati v državi gostiteljici le za nekaj časa, pač glede na cilj (»target«), ki so si ga zastavile. Ti emigranti niso prišli v Severno Ameriko, da bi tu ostali, temveč zato, da bi tu zaslužili dovolj za izboljšanje svojih življenjskih razmer na stari celini«. Kot še dodaja Harney: »jim je ena sama delovna sezona omogočila, da so prihranili in

⁸ Prim. *Emigranti per il Canada. Da Codroipo*. V: »La Patria del Friuli«, 12. marec 1903.

⁹ Prim. *Emigranti per il Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 12. marec 1903.

domov poslali kar nekaj denarja. V več sezonah pa so lahko zaslužili toliko, da se jim sploh ni bilo več treba vračati.¹⁰ V tem obdobju je namreč znašal povprečen znesek, ki so ga domov poslali izseljenci iz Kanade, kar 221 lir, to pa presega prihranke, ki so jih domačim uspeli pošiljati delavci iz drugih čezoceanskih držav, v katere so se še izseljevali Italijani (povprečen znesek, poslan iz Argentine je znašal 194 lir, iz Združenih državah Amerike 185 lir, iz Brazilije pa 168 lir).¹¹ Ekonomske prednosti dela v Kanadi so, kot kaže, leta 1904 prepričale skoraj osemsto Furlanov – po večini iz okraja Codroipo –, da so se odpravili v deželo Severne Amerike. 11. februarja je časopis *La Patria del Friuli* napovedal, da se namerava izseliti še približno petdeset delavcev, saj so vesti »tistih, ki so že v Kanadi, spodbudne, pišejo namreč, da se dobro počutijo in da prejemaajo dobre plače«.¹² Nekaj tednov kasneje se približno sto petdeset oseb – dvajset iz Codroipa, ostali pa iz Zompicchie, Bertiola, Biauzza in drugih bližnjih krajev – zbere na glavni železniški postaji osrednje Furlanije. »Kanada torej pridobi sloves obljubljenе dežele za naše delavce, saj se jih na stotine odpravlja v te daljne kraje«. Gre za »obubožane gradbene delavce, mizarje itd., ki doma ne uspejo dobiti dovolj dela«.¹³ Na dan odhoda, v petek 11. marca, je delavce, ki jih je čakalo prečkanje oceana, z zanimivim govorom pozdravil tudi župan Sedegliana Bernardino Berghinz. Dvaindvajset delavcev iz zaselka Gradišče ob Soči in bližnjih vasi se je na železniško postajo v Codroipu, kjer so se pridružili emigrantom v Kanado, pripeljalo »na vozu, ob zvokih harmonike in z italijansko tribarvnico nad glavo«.¹⁴ Dopisnik iz kraja San Vito al Tagliamento časopisa *La Patria del Friuli* zaželi srečno pot približno dvajsetim sokrajanom, zidarjem, mizarjem, kamnosekom, ki odpotujejo v Kanado 14. marca.¹⁵ 5. aprila popoldan je trg pred železniško postajo v Codroipu tako rekoč preplavljen z množico emigrantov, odhajajočih v »Dominion«. »Vozovi, v katere so vpreženi konji ali osli, se kar vrstijo; na čelu in na koncu vihrajo zastave. Kolona odhajajočih se vije skozi mesto,

¹⁰ Prim. Robert Harney: *Il re dei lavoratori italiani di Montreal: un caso esemplare di padronismo*. V: Robert Harney: *Dalla frontiera alle Little Italies. Gli italiani in Canada 1800-1945*. Roma: Bonacci Editore, 1984, str. 116-117.

¹¹ Prav tam, str. 145 in 284.

¹² Prim. *Codroipo. Continua l'emigrazione per il Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 11. februar 1904.

¹³ Prim. *Verso la terra promessa*. V: »La Patria del Friuli«, 7. marec 1904.

¹⁴ Prim. *Emigrazione per il Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 15. marec 1904.

¹⁵ Prim. *Partenza pel Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 17. marec 1904.

spremljajo jih sorodniki in prijatelji,« poroča dopisnik iz Codroipa, ki navaja, da je v povorki zasledil tudi Giovannija Lunazzija, učitelja osnovnih šol v krajih Baracetto in Nogaredo di Prato.¹⁶ Praznično vzdušje, ki spremlja odhod, zagrenijo prve slabe novice iz dežele onkraj oceana. Časopis *La Patria del Friuli* jih prvič nakaže v prvih dneh maja, konec maja pa jih podrobno opiše. O položaju furlanskih izseljencev, pred kratkim prispelih v Kanado, poroča prav eden izmed njih, Enrico Cengarle iz Codroipa, »pošten delavec, eden izmed tistih, ki so odpotovali med zadnjimi, in eden izmed največjih navdušencev nad to odločitvijo«. Cengarlejevo pismo naj bi bilo le eno izmed mnogih obupanih pričevanj o položaju izseljencev v Kanadi: pripoveduje o tem, da so bili »med potovanjem deležni izjemno slabega ravnanja«, da so jih v Montrealu pričakale »množice italijanskih sinov, ki prosjačijo za kruh in delo«, da je nemogoče dobiti zaposlitev. Enrico Cengarle obtožuje »krvnike delavcev«, in s prstom pokaže na hinavca Antonia Cordasca, »ki je gospodu Paretiju v Italijo pisal, naj pošlje deset tisoč delavcev, čeprav jih je tu še preveč. Za posredovanje vsakega delavca zahteva 3 dolarje, a kdo ve, kdaj bo ubožec delo dejansko dobil«. Manjše povpraševanje po delovni sili, dolga zima in pohlep posrednika, ki v Kanado pripelje preveč delavcev, privede spomladi leta 1904 »izseljenske posle«, ki jih vodi *boss* Cordasco, na rob propada. Med junijem in julijem 1904 sproži namestnik kanadskega ministra za delo zoper Antonia Cordasca preiskavo, ki ji sledi še preiskava kraljeve komisije zaradi suma goljufivega poslovanja. Položaj novih izseljencev je nevzdržen: »V brezdelju krožimo gor in dol po mestu,« piše Enrico Cengarle. Dodaja še: »Če se nam bodo želje izpolnile, potem tisti, ki so tako opevali to mačehovsko zemljo, in Paretti, ki nas je naplahtal, češ da bo tu našlo delo morda celo 50 tisoč delavcev, ne bodo več našli miru. Razjedala jih bo slaba vest, ker so toliko nesrečnih družin pahnili v revščino in obup«. ¹⁷ Cengarle je v svojem pismu razkril goljufivo posredniško mrežo, ki je povezovala šefe, agente in agente agentov z obeh strani oceana. Kanadski delodajalci (zlasti v delovno intenzivnih sektorjih, na primer železniške družbe in livarne) so bili v tesnem stiku z lokalnimi posredniki, kakršna

¹⁶ Prim. *Codroipo. Un maestro partito per il Canada perché non ha più fiducia nei ministri della Pubblica Istruzione*. V: »La Patria del Friuli«, 6. april 1904.

¹⁷ Prim. *Codroipo. Brutte campagne dal Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 29. maj 1904. Glej še članek v tem časopisu, objavljen 10. maja, naslovljen: *Cose del Canada*.

sta bila Antonio Cordasco in Alberto Dini, s temi pa so sodelovali agenti in njim podrejeni agenti, ki so v različnih italijanskih deželah in v Chiassu nadzirali in vodili novačenje ter prevoze delovne sile. Antonio Paretta, agent ladijske družbe *La Veloce* iz Vidma, je bil eden izmed mnogih Cordascovih kontaktov v Italiji, kar dokazujejo številna pisma, ki sta si jih izmenjala v letu 1904. V enem od teh Cordasco opozarja Paretta, kakšni morajo biti delavci, ki jih želijo kanadske železnice (navadni delavci in ne kvalificirani), in se pritožuje, da mu je poslal kamnoseke namesto nekvalificirane delovne sile.¹⁸ Ni jasno, ali je tudi Cengarle, »pošten delavec«, spadal v eno od manj zaželenih skupin delavcev. Kljub temu videmski časopis zagotavlja, da je Paretta častivreden, »resen in odgovoren človek, ne pa eden tistih, ki so pripravljene širiti laži samo zato, da bi pridobili čim več izseljencev«. Časopis *La Patria del Friuli* je Antonia Paretta prosil za izjavo in ta je zatrdil, da tistega, ki ga obtožuje, sploh ne pozna, in da njegovega imena ni na seznamih izseljencev njegove agencije. Videmski časopis poleg tega navaja, da gospod Paretta »ni nikoli in nikomur dajal informacij glede položaja v državah, v katere so se izseljenci podajali, temveč je zainteresirane vselej napotil, naj se o tem pozanimajo pri Sekretariatu za emigracijo, ki je bil ustanovljen prav s tem namenom in s katerim je gospod Paretta vselej odlično sodeloval«. ¹⁹ Spomladi leta 1904 je Združenje za varstvo italijanskih emigrantov v Bostonu prek Sekretariata za emigracijo v Vidmu sporočilo, da »odsvetuje odhode v Kanado,« ker »se je delovna sezona skoraj zaključila, pozimi pa neugodne klimatske razmere ne dopuščajo izvajanje nobenih večjih del«. Po mnenju te združbe poleg tega kanadska delovišča zaradi prekomernega števila delavcev »oblegajo ljudje, ki so pripravljene delati za nezaslišano majhno plačilo«. ²⁰

V pismu, ki ga je iz Jackfisha, manjšega kraja na severu Velikih jezer, poslal Ferdinando Della Picca, rojen v Pantianiccu leta 1870, ki je prišel v Kanado leta 1903, so opisane prevare in stiske, s katerimi se morajo spopadati izseljenci, njegovi sokrajani, Furlani in sploh vsi Italijani. Nevarnost, da bo ogoljufan, preži na prišleka na vsakem koraku: ko prispe v pristanišče v New Yorku, ko potuje z vlakom do

¹⁸ Prim. zgoraj navedeno delo Roberta Harneya: *Il re dei lavoratori italiani di Montreal*. Str. 124.

¹⁹ Prim. *A proposito di una lettera da Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 30. maj 1904.

²⁰ Prim. *L'emigrazione al Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 1. junij 1904.

Montreala, ko menjuje denar, ko se vpisuje na sezname lokalnih uradov za zaposlovanje (ki jih Della Picca imenuje »skladišča delavcev«), vse dokler ne prispe na delovno mesto, »oddaljeno 200, 300 kilometrov ... med gozdovi ... in stankami«. Leta 1903 je iz Pantianicca v državo Severne Amerike odpotovalo 48 oseb: kar 21 izmed teh se jih je po letu ali dveh vrnilo in nato odpotovalo v Argentino, da bi se tam zaposlili v zdravstvu. Očitno so se torej vesti o slabih razmerah sokrajanov v Kanadi v Pantianiccu kmalu razširile. Mnenje, da v Kanadi ni več mogoče zaslužiti toliko, da bi delavci lahko domov pošiljali prihranke, ljudi vse bolj odvrča od izseljevanja to državo in po letu 1903 v matičnih evidencah te občine ni več zabeležen niti en odhod. Ferdinando Della Picca opozarja:

Ko so zadnjega dne v mesecu izplačane plače in gre delavec po nakupih, mu pokradejo vse do zadnjega ficka, ničesar ni mogoče prihraniti. In potem? ... Žalostne, obupane misli: kolnemo ... rotimo ... kujemo zarote. Preklinjamo župana, ki je izdal potni list ... preklinjamo celo lastno domovino: Italijo ... Ob prizorih besa in ganljivega obupa bi vsakemu poštenemu človeku zakrvavelo srce! ... In kakšen je sklep, ki se utrne v teh težkih trenutkih? Zbežati ... ubežati ... božji sreči. To se dogaja vsak dan. Na železnici družbe *Crad Fruck Anor R* [*Grand Trunk Railway*] Kanada Ontario so našli več kot 500 delavcev iz naše province, ki so ostali celo brez obleke, in to potem, ko so bili na tak barbarski način izkoriščani.²¹

Della Picca meni, da je šlo za furlanske izseljence iz krajev Bertiole, Barazzetto, Coseano, Pantianicco, Codroipo, Camino di Codroipo in Villaorba. 5. avgusta 1904 je bilo v istem časopisu objavljeno še eno »zanimivo pismo našega sokrajana iz Kanade«. Sporočilo Daniela Jema, ki piše iz New Rochellea, kraja v državi New York, je tokrat povsem jasno in izrecno: »Ne hodite v Kanado«. Pismo je razčlenjeno

²¹ Prim. *Dal Canada. Lettera di un nostro comprovinciale*. V: »La Patria del Friuli«, 30. julij 1904.

na 12 oštevilčenih odstavkov, ki opisujejo težke razmere izseljencev v Kanadi, »kjer zaposlitve skoraj ni mogoče dobiti, in sicer tudi zato, ker so dela na novi železniški progi zastala«. Daniele Jem potrjuje, da je v Kanadi sprva uspelo dobiti delo številnim Italijanom, vendar opozarja, da izseljenci pogosto prevzemajo vlogo stavkokazov.

Doslej je sem prišlo že več kot 45 ali 50 tisoč izseljencev. Sekretar za emigracijo se je sporazumel z železniškimi družbami, da bo delavce zaposlil po mizerni tarifi: od štiri do pet lir na dan zaslužijo in ubogi izseljenci so prisiljeni tako plačilo sprejeti, saj bi sicer umrli od lakote. Predstavljajte si. Lačni so. Lahko je razumeti, kako dobrodošli so ti italijanski izseljenci, ki delajo za pol nižje plačilo od tistega, ki ga zahtevajo kanadski delavci.

Jem vali krivdo na posrednike, ki jih obsojajo tudi kanadske oblasti:

Tu kujejo dobiček tako imenovani »korespondenti«, to je tisti, ki po naročilu kanadskih družb posredujejo delavce. Delavec mora plačati dva srebrnika, da je uvrščen na listo. [...] Med najdejavnějšími »korespondenti«, ki vabijo izseljence v to deželo, je neki gospod Antonio Cordaschi [prav tisti, o katerem smo že govorili]. Vendar jih je še veliko več, saj je ta »poklic« precej dobičkonosen. A so zdaj ti ostali brez posla, ker so jih italijanski delavci tožili, kanadsko sodišče pa jih je obsodilo in odločilo, da morajo povrniti vse stroške in tem ubogim ljudem plačati odškodnino.²²

Kljub temu se zdi, da so zaslužki, ki jih obljublajo kanadske železniške družbe, boljši od plačila, ki si ga lahko obeta delavec za sezonsko delo v Evropi. Zato je tok

²² Prim. *Dal Canada. Interessante lettera di un comprovinciale*. V: »La Patria del Friuli«, 5. avgust 1904.

izseljevanja Furlanov v Kanado vse do začetka svetovne vojne razmeroma stalen, močno se poveča leta 1906 in predvsem v obdobju 1912-1913. Leta 1906 je namreč v časopisu *La Patria del Friuli* objavljena novica, da bodo v Kanadi zaradi gradnje novih železniških prog potrebovali veliko novih delavcev.²³ Dve leti kasneje, to je leta 1908, se položaj na trgu delovne sile poslabša zaradi finančne krize, ki prizadene državo novembra 1907. »Tovarne izgubljajo naročila, tako da so prisiljene delavce delno odpuščati delno pa jih zaposliti le za 2 ali 3 dni na teden,« piše Giovanni Collavini iz Sault Ste. Marie, »kjer je nastanjenih veliko izseljencev iz naše dežele«. Collavini, ki najverjetneje prihaja iz Bertiola, meni, da so najbolj oškodovani prav Italijani, saj jih je v Sault Ste. Marie med priseljenci največ.²⁴ V teh letih se Furlani zaposlujejo tudi v premogovnikih v Britanski Kolumbiji, na območju krajev Fernie, Michel, Natal, Coleman. 13. aprila 1908 v bližini železniške postaje v Crown Nest [Crowsnest Pass], nedaleč od mesta Michel, izgubi življenje Giovanni Misson, delavec iz San Lorenza, kraja v občini Sedegliano. Umre pod ruševinami ene izmed lesenih barak, v katerih skladiščijo apno. Dopisnik časopisa *La Patria del Friuli*, ki objavi članek o zadnjem slovesu od »ubogega Missona«, potrди, da živi na tem območju mnogo Furlanov in Italijanov:

Po številnih prizadevanjih njegovih sokrajanov, tu jih je približno dvajset, in predvsem delavcev Angela Chiese, Pietra Chiese in Giuseppeja Zorattija, ki so vse skupaj organizirali, so oblasti omogočile prevoz posmrtnih ostankov v Michel B.C., kraj, kjer prebiva 500 italijanskih delavcev, zaposlenih v premogovnikih. [Pogreba se je udeležilo] približno 200 oseb iz različnih italijanskih dežel. Ob grobu je imel delavec Pacifico Campana iz Rodeana ganljiv govor v večno slovo dragemu pokojniku.²⁵

²³ Prim. *La mano d'opera nel Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 28. april 1906.

²⁴ Prim. *Italiani maltrattati negli Stati Uniti*. V: »La Patria del Friuli«, 23. april 1908.

²⁵ Prim. *La disgrazia mortale d'un friulano al Canada*. V: »La Patria del Friuli«, 5. maj 1908.

Informacije v zvezi z italijansko skupnostjo v kraju Michel, ki jih navaja dopisnik časopisa *La Patria del Friuli*, sovpadajo z izsledki raziskave, ki jo je skoraj sto let kasneje opravil Gabriele Scardellato na podlagi podatkov, zbranih v arhivih *Crowsnest Pass Coal Company*:

To the east of Trail, for example, in the Crowsnest Pass coal-mining town of Michel, according to local employment records from the first decade of this century, a large majority of the roughly 470 Italians employed by one of the mining companies gave addresses for their next of kin or for their previous residences as «Udine» (probably referring to the province and not to the provincial capital). Some of the other Friulian place-names noted in these records include Codroipo, Sedegliano, Spilimbergo, San Vito al Tagliamento, Flaibano, and Zoppola²⁶.

Trinajst pionirjev, ki leta 1905 prispejo v bližnje mestece Trail, pa prihaja iz San Martina al Tagliamento: tu odkrijejo neke vrste zaselek ob livarni s približno 300 prebivalci, med katerimi je mnogo Italijanov. Ti živijo predvsem v okraju, takrat imenovanem »Gulch« [brezno], pred tem »Dublin Gulch« in zdaj »Little Italy«.²⁷

Preglednica 1 – Prebivalci Videmske pokrajine, izbrisani iz registra, po letih izselitve in po območju izselitve (1876-1925), in prebivalci, ki so se iz Kanade vrnil v Videmsko pokrajino (1905-1925)

	Evropa	Kanada	Skupno št. izseljencev	Št. vrnitev iz Kanade
1876	17.561	2	17.871	
1877	16.769	9	17.400	
1878	15.395	3	18.407	
1879	15.194	0	16.988	
1880	16.538	6	17.800	
1881	19.439	0	19.951	
1882	20.292	0	20.816	
1883	25.987	0	27.839	
1884	25.387	0	28.540	
1885	23.699	0	25.819	

²⁶ Prim. Gabriele Scardellato: *Friulians in Trail, B.C.: Migration and Immigration in the Canadian Periphery, V: An Italian Region in Canada. The Case of Friuli – Venezia Giulia*. Konrad Eisenbichler (ur.). Toronto: Multicultural History Society of Ontario, 1998, str. 108-109.

²⁷ Prim. prav tam, str. 107-108.

1886	25.744	0	27.325	
1887	29.292	8	33.859	
1888	31.422	0	38.429	
1889	34.186	0	39.126	
1890	38.001	0	39.359	
1891	36.480	0	37.550	
1892	38.754	0	40.972	
1893	42.121	0	43.907	
1894	47.550	0	49.177	
1895	42.866	0	44.930	
1896	41.398	2	43.004	
1897	44.706	0	46.579	
1898	50.571	0	51.569	
1899	55.485	0	56.241	
1900	43.256	7	43.614	
1901	49.448	3	50.290	
1902	45.069	5	46.051	
1903	49.251	206	50.607	
1904	23.660	791	26.042	
1905	35.567	877	38.759	0
1906	30.943	1.112	37.794	0
1907	31.531	856	35.512	0
1908	30.247	530	33.041	0
1909	26.911	793	31.348	0
1910	30.751	710	34.327	0
1911	33.270	716	36.494	0
1912	35.763	1.898	42.048	9
1913	33.473	2.023	44.053	13
1914	42.208	995	52.124	213
1915	1.665	84	2.231	129
1916	283	37	518	35
1917	122	3	163	25
1918	0	0	0	22
1919	2.993	380	4.531	186
1920	20.902	1.588	26.587	68
1921	11.231	1.208	15.649	164
1922	28.699	442	32.268	45
1923	28.026	1.151	35.867	9
1924	30.941	437	36.811	19
1925	23.139	291	27.356	33

Vir: Ministero di Agricoltura Industria e Commercio, Statistica dell'Emigrazione Italiana, anni 1876-1914; Commissariato Generale dell'Emigrazione, Annuario statistico dell'emigrazione italiana dal 1876 al 1925. Roma: 1926, str. 831-867.

Opomba: Emigranti v Kanado so bili v triletnem obdobju 1876-1878 vodeni skupaj s tistimi, ki so odšli v Združene države Amerike. Podatki o vrnitvah so se začeli beležiti šele leta 1905.

Leta 1909 je Guido Picotti, inšpektor pokrajinskega urada za delo, ocenil, da več kot 35.000 (od skupno 40.000 emigrantov) opekarjev in nekvalificiranih delavcev iz videmskega okrožja vsako pomlad odide v opekarne in na gradbišča na Bavarskem, v Württembergu in na Hrvaškem.²⁸ Kar zadeva čezoceanske dežele Picotti ugotavlja,

²⁸ Prim. Guido Picotti: *Le caratteristiche dell'emigrazione nel circondario di Udine*. Navedeno zgoraj,

da: »Amerika [južna] ni več tako privlačna kot je bila še pred nekaj leti za naše delavce, ki so v zadnjih dvajsetih letih skoraj povsem opustili razmišljanja o izseljevanju v dežele čez lužo. Število teh je postopno vse bolj upadalo, danes jih tja odpotuje zelo malo«. V videmskem okrožju se v čezoceanske dežele izseli večje število emigrantov le iz okrajev Špeter Slovenov, San Daniele, Codroipo in Latisana; iz drugih okrajev jih je zanemarljivo malo.

Trenutno so naši izseljenci, – ugotavlja Guido Picotti, – pretežno rudarji, nekvalificirani delavci, gradbeni delavci, med katerimi so najbolj priljubljene države Severne Amerike. Zaposlujejo se v okviru velikih gradbenih projektov, pri izgradnji železniških prog in najrazličnejših orjaških ameriških objektov. Med našimi čezoceanskimi izseljenci je priljubljeni cilj zlasti Kanada, kjer pa se ne nastanijo za dlje časa, temveč se po bolj ali manj dolgem obdobju – glede na zaslužek, na ekonomske ter druge okoliščine – vrnejo v domovino.²⁹

Pred prvo svetovno vojno je namreč za izseljevanje značilno, prvič, da je sezonsko, kadar gre za emigracijo v evropske države, ali večletno, če je cilj ena izmed čezoceanskih držav; drugič, da se izseljujejo le moški in sicer z namenom zbrati čim več denarja za poplačilo raznih dolgov doma (davki in hipoteke) ali za naložbe – predvsem nakup zemljišča – , a prav tako v domačih krajih. Giovanni Battista Fabris zapiše, da so v okraju Codroipa:

nekateri izmed prvih izseljencev prek pošte ali banke poslali svojim družinam prihranke, ki so jih te porabile, da so iz kreppljev oderuhov iztrgale svoja polja ali hiše, ali za nakup novih, manjših

²⁹ Prim. *Il soggiorno lontano dei nostri emigranti*. V: »La Patria del Friuli«, 3. november 1909.

zemljišč, ali pa za poplačilo davčnih obveznosti. To je zadoščalo za prepričanje, da je Amerika za vse obljubljeni Eldorado.³⁰

Gre torej za emigracijo, katere namen je kar najbolj izkoristiti ekonomske ugodnosti. Njeni protagonisti le redko odpotujejo v tuje kraje z namenom, da bi se tam stalno naselili s celotno družino. Starejši člani in ženske ostajajo doma, kjer »v pričakovanju kron, mark ali dolarjev, edine tolažbe v obdobju njihovega prisilnega vdovstva«,³¹ obdelujejo polja in se posvečajo drugim dejavnostim, ki pa ne zagotavljajo preživetja.

2. Furlani v Kanadi v obdobju med svetovnima vojnoma

Poročila o potovanjih, ki jih je kaplan na ladji *Vulcania*, don Luigi Ridolfi, objavil leta 1931, vsebujejo natančne opise glavnih lastnosti furlanske skupnosti v Kanadi med svetovnima vojnoma. Stari in novi izseljenski tokovi, poklici in bolj ali manj razširjene dejavnosti, najpomembnejši kraji in mesta, od koder so prihajali izseljenci, ter mesta in regije, v katere so bili najpogosteje namenjeni, opredeljujejo značilnosti tega furlanskega izseljenstva. Ridolfi ugotavlja: »Hiter izračun pokaže, da je Furlanov, vključno z malčki, najmanj 3.200. Približno tisoč jih živi v daljni Britanski Kolumbiji. Tisoč petsto jih je v Ontariu. Ostali prebivajo in delajo v Alberti, Manitobi in Saskatchewanu. Večina jih je zaposlenih v rudnikih in tovarnah. Veliko je zidarjev in teracerjev, nekaj je opekarjev in nekvalificiranih delavcev«. ³² Čeprav je izjemno težko potrditi ali popraviti ocene furlanskega duhovnika glede števila Furlanov v Kanadi, lahko na podlagi informacij, ki jih je zbral don Ridolfi med svojimi romanji po različnih mestih Severne Amerike, oblikujemo dokaj verodostojno podobo italijanske skupnosti v teh krajih. V njegovih opisih prevladujejo izseljenci, ki so prispeli v Kanado v dvajsetih letih, vendar govori tudi o tistih, ki so se čez ocean odpravili v začetku dvajsetega stoletja in ki so sklenili, da se bodo tu, kjer prebivajo že prek deset let, stalno nastanili. Največ Furlanov je zbranih v Torontu, po oceni don Ridolfija naj bi jih bilo okrog petsto, drugi menijo, da jih je

³⁰ Prim. Giovanni Battista Fabris: *Illustrazione del Distretto ora Mandamento di Codroipo*. Udine: Tipografia di D. Del Bianco, 1896, str. 125-126.

³¹ Prim. *Emigrazione temporanea*. V: »La Patria del Friuli«, 7. marec 1911.

³² Prim. Luigi Ridolfi: *I Friulani nell'America del Nord*. Udine: Arti Grafiche Cooperative Friulane, 1931, str. 121-122.

celo tisoč.³³ »Večina jih prihaja iz osrednje Furlanije. Pomembnejše so skupine izseljencev iz Osoppa, Avasinisa, Sedegliana, iz krajev Gradisca di Sedegliano, Codroipo, Castions di Strada, Bertiole in Fagagna. Ti so skoraj vsi zidarji. Teracerji, ki jih je tudi nekaj, so iz krajev Sequals, Fanna, San Giorgio della Richinvelda in iz Provesana«. ³⁴ Ridolfi ne pove, kdaj so se različne skupine priselile. Iz njegovih zapiskov ne izvemo, ali so furlanski zidarji in teracerji prišli v Kanado pred ali po svetovni vojni. Med pripadniki prvega kontingenta pa so navedeni, na primer, opekarji iz kraja Zompicchia:

Another group of friulani who had been in Toronto since about 1905 were the brickmakers from towns in southern Friuli. Many of them had worked at the same trade in Bavaria, as labourers hauling clay, or as firemen in the kilns. The largest employer in the city was the Toronto Brick Company at Coxwell Avenue and Gerrard Street. A small colony of brickmakers from the village of Zompicchia near Codroipo, in Friuli, lived near the brickyard, on Seymour Avenue³⁵.

Zidarji in opekarji iz območja Codroipa pa so prihajali v Toronto tudi po prvi svetovni vojni:

Bricklayers and builders from Friuli began arriving in the city at about the same time as the brickmakers. The tradesmen were mostly from Codroipo and its surrounding towns, or from San Giorgio della Richinvelda [...] By the 1920s, Codroipo, in Friuli, would become a significant source of building tradesmen and brickmakers for Toronto.³⁶

³³ Prim. Angelo Principe – Olga Zorzi Pugliese: *Rekindling Faded Memories: The Founding of the FAMEE Furlane of Toronto and Its First Years (1933-1941)*. *Ravvivare ricordi affievoliti: La fondazione e i primi anni della FAMEE Furlane di Toronto (1933-1941)*. North York: FAMEE Furlane of Toronto, 1996, str. 17.

³⁴ Prav tam, str. 119.

³⁵ Prim. John E. Zucchi: *Italians in Toronto. Development of a National Identity 1875-1935*. Kingston & Montreal: McGill-Queen's University Press, 1990, str. 85.

³⁶ Prav tam, str. 85 in 31-32.

Poglavje zase so obrtniki, izdelovalci mozaikov in teracerji: prihajajo iz predgorskih območij zahodne Furlanije – iz krajev Sequals, Fanna, Cavasso Nuovo, Meduno in Arba – in se v New Yorku izkrcajo okrog leta 1880. Od tu se furlanski teracerji razširijo po celotnem ozemlju Združenih držav Amerike in bližnje Kanade ter prispejo celo na Karibske otoke. Furlanski teracerji in izdelovalci mozaikov torej ne pridejo v Kanado neposredno iz Italije, temveč prek Združenih držav Amerike. V tej deželi, kot navaja don Luigi Ridolfi, »se je treba, kadar želimo v nekem kraju najti Furlana, le pozanimati, ali in kje so podjetja, ki se ukvarjajo z izdelovanjem teraca ali mozaikov. Velikokrat je lastnik podjetja Američan, mojstri in delavci pa so Furlani. [V Kanadi pa] zidarji, rudarji in delavci v tovarnah prevladujejo nad teracerji in izdelovalci mozaikov.³⁷ V Severni Ameriki se dejavnost teracerjev uveljavi na enak način kot v Nemčiji:

The contractors sent artisans to other urban centers to affix precut and set mosaics. If these employees saw a possible market, they often remained in the city to begin their own businesses. The first Friulian mosaic company in North America, Ideal Mosaic Company, began precisely in that manner [...] This process was repeated throughout the North American continent. When the De Spirt family of Buffalo sent employee Albino Pedron to Toronto in 1915, he established the Art Mosaic and Terrazzo Company. From Buffalo, the De Spirits did the work for the Cook County Courthouse in Chicago, the pre-1906 San Francisco Post Office, and Toronto General Hospital. Mosaic and terrazzo contractors eventually settled in each of those cities; in fact, after Pedron began his business in Toronto, one of the De Spirt sons opened a satellite firm for the family in the growing Ontario city. From Toronto, the De Spirits and Pedron sent employees to Ottawa, Hamilton, Timmins, Subdury,

³⁷ Prim. Luigi Ridolfi: *I Friulani nell'America*. Navedeno zgoraj, str. 43.

Montreal, Halifax, and other cities. Their employees eventually formed their own companies in each of these towns (another De Spirt opened a Montreal branch). The Friulian mosaic workers diffused their trade throughout North America between 1900 and 1903, just as they had done in Europe fifty years earlier.³⁸

Leta 1925, na primer, je Edigio (Gid) De Spirt iz Fanne – kot trdi John E. Zucchi – v Torontu že povsem obvladoval ta sektor.³⁹ Poleg družine De Spirt deujejo v tej panogi še številni drugi italijanski podjetniki, ki se ukvarjajo z gradbeništvom in izdelovanjem mozaikov. Tu so na primer: Pietro Rodaro in Andrea Ridolfi iz kraja Avasinis (Trasaghis), Leonardo Antonutti iz Blessana (Basiliano), Giacomo Tortolo iz Bertiola, Pietro Cantarutti iz kraja Castions di Strada, Antonio Venchiarutti iz Osoppa, bratje Bratis, ki so prišli iz San Giorgia della Richinvelda, Beniamino Cignolini iz Codroipa. Bratje Colautti so lastniki gradbenega podjetja, ki izdeluje tudi terace in mozaike, v Windsorju. V Ontariu pa se naselijo tudi številni Furlani, ki »so zaposleni v Detroitu«,⁴⁰ pomembnem industrijskem središču ameriške zvezne države Michigan. Možno je, da se je v dvajsetih in tridesetih letih ta vrsta dnevne čezmejne migracije med Združenimi državami Amerike in Kanado, ki ji botrujejo ekonomski razlogi, razširila tudi med furlanskimi delavci. »Vnovič se je izkazalo, da obstaja med Združenimi državami Amerike in Kanado pomembna razlika. Ki jo poznajo in v svojih žepih občutijo tudi priseljenci. Zidar zasluži v Združenih državah Amerike 12 dolarjev na dan, v Kanadi pa okrog 8. Enako razmerje velja tudi za druge poklice. Od tod izhaja tudi razlika v življenjski ravni.«⁴¹

Takoj po prvi svetovni vojni je kanadska vlada predvidela posebne ugodnosti za priseljevanje, namenjene spodbujanju razvoja kmetijstva. A kot kaže je tistih, ki bi to ponudbo izkoristili, sprva zelo malo. V *Immigration Act* je bilo določeno, da lahko kanadski kmetovalec v državo povabi enega ali več tujih delavcev, ki pristanejo na to,

³⁸ Prim. J. E. Zucchi: *Immigrant Friulani in North America*, in *Italian Immigrants in Rural and Small Town America*. Navedeno zgoraj, str. 65-66.

³⁹ Prim. J. E. Zucchi: *Italians in Toronto. Development of a National Identity 1875-1935*. Kingston & Montreal: McGill-Queen's University Press, 1988, str. 84-85.

⁴⁰ Prim. Luigi Ridolfi: *I Friulani nell'America*. Navedeno zgoraj, str. 48.

⁴¹ Prim. Luigi Ridolfi: *I Friulani nell'America*. Navedeno zgoraj, str. 105.

da bodo vsaj eno leto delali pri njem v zameno za hrano, stanovanje in manjše plačilo. Delavec, ki je na te pogoje pristal in se odločil za selitev v Kanado, pa je moral pred tem izpolniti še številne formalne obveznosti in pridobiti obsežno dokumentacijo, kar je najbrž vzrok, da se je na pobudo kanadske vlade odzvalo tako malo Italijanov. Roberto Perin se spominja pripovedovanj o »birokratskih ovirah« (don Luigi Ridolfi jih je imenoval »papirnati zidovi«), ki jih je moral premostiti njegov oče Valentino. V Kanado se je odpravil leta 1924 komaj sedemnajstleten na podlagi vabila kanadskega »sponzorja« Gustava Martina, francoskega kmetovalca iz province Saskatchewan:

He [Valentino] had to present to the Canadian Immigration officer at the port of departure a copy of the letter written by the Canadian Department of Immigration accepting Martin's request for sponsorship. This letter also had to be approved by the *Regio Commissario d'Emigrazione* in Ottawa. In order to obtain an Italian passport, Valentino had to possess an *Atto di Espatrio* issued by the consular agent of Italy in Winnipeg in which Furlan [Valentinov sokrajan] guaranteed a return fare for Valentino should circumstances warrant it. He had to have a statement from the provincial court of Udine that he was without a criminal record, as well as confirmation from a medical doctor at his place of birth that he was indeed a farmer, of robust health, and free from contagious diseases. In addition to an Italian passport, Valentino also had to have a Canadian visa for which he had to pay \$ 5. In applying for this document he attested to being able to plough, attend horses, and do farm work. He declared that he was in possession of 2,000 lire, that he paid for his fare himself, and that he had a first cousin already resident in Quebec. Finally, Valentino had to undergo a Canadian medical inspection at the port of embarkation [Cherbourg].

On board ship, he was given an Immigration Identification Card that he had to show on landing in Canada.⁴²

V tem obdobju začnejo Furlani in Italijani izkoriščati tudi nove zaposlitvene priložnosti, povezane z industrijskim razvojem: velike jeklarne v krajih Sault Ste. Marie in Hamilton, na primer, zaposlijo številne priseljence. V »Kanadski Birmingham«, kot so imenovali Hamilton, mesto, ki leži južno od Toronta ob jezeru Ontario, so prihajali Furlani predvsem z območij Codroipa in zlasti Zompicchie. Furlani, zaposleni v papirnici in drugih industrijskih obratih v mestu Sault Ste. Marie ob meji z Združenimi državami Amerike izvirajo predvsem iz Bannie (Fiume Veneto), vendar je več manjših skupin iz različnih krajev videmske in pordenonske nižine.

Železnica iz Sault Ste. Marie do Sudburyja prečka gozdove z drevesi, ki jih je polomil veter ali ožgal ogenj; vije se med kamnitimi vzpetinami, ki so jih razmetali, opustošili in razdejali viharji. Tu in tam je videti revne kolibe, žage in postajališča. Pri srcu me stiska, ko gledam delavce, ki delajo vzdolž proge ali ki pritečejo, da bi videli vlak, saj so nekateri med njimi Furlani in jim ne morem, čeprav bi si to srčno želel, pomagati, jih potolažiti in jim privabiti nasmeh z besedo iz njihove daljne domovine.⁴³

Tako je don Luigi Ridolfi opisal svoje potovanje od Sault Ste. Marie do Sudburyja, rudarskega mesta, ki je sprejelo številne furlanske izseljence. Prvi pionirji so tja prispeli na prehodu iz devetnajstega v dvajseto stoletje, da bi se zaposlili v podjetju *Canadian Pacific Railway*, ki je gradilo železniške proge. Večina se jih je vrnila v Italijo ali pa so se preselili v druga kanadska območja, mnogo pa jih je ostalo v okolici Sudburyja, kjer je prevladovala rudarska panoga in proizvodnja niklja. V

⁴² Prim. Roberto Perin: *Perin Peregrinations. V: An Italian Region in Canada*. Konrad Eisenbichler (ur.). Navedeno zgoraj, str. 66-67. V zvezi s »papirnatimi zidovi«, ki so po prvi svetovni vojni ovirali vstop italijanskih in furlanskih izseljencev v Francijo, glej: Luigi Ridolfi: *L'emigrante friulano*. Udine: Segretariato del Popolo, 1926, str. 16 in 77.

⁴³ Prim. Luigi Ridolfi: *I Friulani nell'America*. Navedeno zgoraj, str. 107.

Conistonu, na primer, je bilo v obratu družbe *Mond Nickel Company* zaposlenih nekaj Italijanov iz furlanskih krajev Magnano in Riviera, San Daniele del Friuli, Rive d'Arcano in Fagagna. Naselje Creighton je bilo osnovano leta 1900, ko je začelo podjetje *International Nickel Company* (INCO) z izkopi nikljeve in bakrove rude. Nekaj furlanskih družin – Franceschinijevi iz San Daniela in Cappellettijevi iz Tombe di Mereto, ali družine Cozzarini, Fabri in Manarin, ki so sem prispele po drugi svetovni vojni – prebivajo v Creightonu vse do leta 1970, ko INCO zapre rudnik in poruši vsa prebivališča oziroma celotno naselje. Copper Cliff, rudarski revir družbe *Canadian Copper Company*, pa je bil oblikovan še prej, in sicer leta 1886. Tu je Furlanov manj, nekaj je trgovcev z živili, kot na primer Giuseppe Topazzini iz kraja San Daniele del Friuli, ki je lastnik priznane pekarnice. Sudbury postane za izseljence pomembno mesto predvsem po drugi svetovni vojni, ko INCO na tem območju ponovno odpre rudnike niklja.⁴⁴ Severno od Sudburyja, sredi gozdov, je mesto Timmins, središče rudnikov zlata. Don Luigi Ridolfi jih opisuje tako:

Nekateri [jaški] so globoki 1.000 metrov. Zlato je samorodno, v rudniku se nahaja v kristalih in v žilah kremenastih slojev, v katerih je pomešano s piriti, antimonovim sulfidom, srebrovimi minerali, bakrom, železom, telurjem itd. [...] Iz rudnikov v Holingerju bruha do 600 ton izkopanega materiala na dan. V eni toni je približno za 20 dolarjev zlata. Izkupiček torej znaša 12.000 dolarjev na dan. A ne pozabimo, da je zaposlenih od 2 do 3 tisoč rudarjev. V preteklem letu so pridobili milijon in pol unč čistega zlata, prodanega za 30 milijonov dolarjev.⁴⁵

⁴⁴ O italijanski in furlanski skupnosti v Sudburyju in sosednjih krajih glej: Diana Iuele-Colilli: *I Friulani di Sudbury*. New York-Toronto-Ontario: Legas, 1994; ter prispevek iste avtorice: *Creating an Identity: The Friulian Community of Sudbury*. V: *An Italian Region in Canada*. Konrad Eisenbichler (ur.). Navedeno zgoraj, str. 85-101.

⁴⁵ Prim. Luigi Ridolfi: *I Friulani nell'America*. Navedeno zgoraj, str. 112-113.

V Timminsu in predvsem v bližnjem mestu Schumacher so številni Furlani, moški ali cele družine, ki delajo v zlatokopih MacIntyre in Hollinger.⁴⁶

3. Stare in nove migracijske verige: izseljevanje po drugi svetovni vojni

S koncem druge svetovne vojne dobi izseljevanje vnovičen zagon. Migracijski tok proti deželam najstarejšega izseljevanja, med katere prištevamo Francijo, Belgijo, Argentino in Združene države Amerike, zajame tudi države, v katere se je kar nekaj Furlanov izselilo že v zadnjih letih devetnajstega stoletja, to je predvsem Kanado in v manjši meri Švico, dodatno pa je pojavijo povsem novi cilji: Venezuela, Avstralija, Južna Afrika. Po drugi svetovni vojni je

Kanada ena prvih držav, ki z Italijo sklene posebne sporazume v zvezi z migracijo delavcev. V nekaj letih se kanadski delovni trg izjemno razmahne, tako da postane Italija ena izmed držav, ki nanj pošlje največ delavcev. K temu prispeva tudi kanadska politika »sponzoriranja«. Ta bistveno olajšuje vstop v državo osebam, ki so v sorodu z nekom, ki že zakonito prebiva na njenem ozemlju in ki izjavi, da je priseljenca pripravljen »sponzorirati« – to je prevzeti odgovornost in finančne obveznosti po prihodu sorodnika v Kanado. Italijani so narod, ki to politiko najbolj množično izkoristi. Izmed Italijanov, ki se izselijo v Kanado med letoma 1948 in 1967, je namreč kar 90 % tistih, ki jih »sponzorirajo« sorodniki s prebivališčem v Kanadi.⁴⁷

Tudi Furlani se na ta način pridružujejo priseljenkim kolonijam v tej državi, ki postajajo vse številčnejše. V obdobju med letoma 1955 in 1980 se je v Kanado

⁴⁶ Prim. James Louis Di Giacomo: *They Live in the Moneta: an Overview of the History and Changes in Social Organization of Italians in Timmins*. V: »Polyphony. The Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario«, 1985, vol. 7, no. 2, *Italians in Toronto*, str. 84.

⁴⁷ Prim. Bruno Ramirez: *In Canada*. V: Piero Bevilacqua – Andreina De Clementi – Emilio Franzina: *Storia dell'emigrazione italiana. Arrivi*. Roma: Donzelli editore, 2002, str. 93. O kanadski politiki priseljevanja po drugi svetovni vojni glej: Franc Sturino: *Post-World War Two Canadian Immigration Policy towards Italians*. V: »Polyphony. The Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario«, 1985, vol. 7, no. 2, *Italians in Toronto*, str. 67-72.

izselilo več kot 500.000 Italijanov, izmed teh pa jih približno 7 % prihaja iz Furlanije Julijske krajine.⁴⁸ V Torontu, kjer je že od leta 1932/3 dejavna skupnost *Famee Furlane*,⁴⁹ ki je aktivno sodelovala v boju proti fašizmu,⁵⁰ številne skupine obudijo migracijske tokove, ki jih je pretrgala velika kriza in druga svetovna vojna, in spodbudijo prihode svojih sorodnikov in sokrajanov. Poleg tega se pojavljajo nove migracijske verige, ki še dodatno prispevajo k raznolikosti in ki bogatijo deželno komponento. Zaradi migracijske politike kanadske vlade so se v petdesetih letih odprle številne poti: »there were many routed into the country – family sponsorship, refugee status, works permits, one year contracts in the bush, in the mines, on a farm, or on the railroads«. ⁵¹ Posebno pozornost velja nameniti julijsko-dalmatinskim beguncem, ki so prispeli v Kanado po koncu druge svetovne vojne. Tok furlanskih izseljencev, ki pridejo v to državo v istem obdobju, za katerega je značilno, da se skoraj brez izjeme giblje znotraj družbenih mrež, ki jih oblikujejo v Kanadi že prebivajoči sorodniki in sokrajanji (na primer na podlagi »sponzorskih vabil«), se seveda povsem razlikuje od julijsko-dalmatinskega migracijskega toka, saj so morali pripadniki te skupine poiskati druge poti in možnosti za selitev in za vključevanje v novo družbeno okolje. Konec vojne in premiki političnih meja na območju Furlanije Julijske krajine torej vnovič močno spodbudijo izseljevanje. V obdobju 1946-1952 zapusti Istro in Dalmacijo približno 300.000 oseb. »Združene države Amerike, Kanada, Avstralija in Argentina so med najbolj priljubljenimi državami, ki so jih za svoj cilj izbrali ti begunci, vendar bolj zato, ker so tja vodili migracijski kanali, ki so jih vzpostavile mednarodne organizacije (Catholic Relief Service, IRO, CIME, ecc.),

⁴⁸ Prim. Clifford Jansen: *Italians in a Multicultural Canada*. Lewiston – New York: Edwin Mellen, 1988, str. 60.

⁴⁹ Razvoj torontske skupnosti »Famee Furlane« je opisan v zgoraj navedenem delu Angela Principa in Olge Zorzi Pugliese. Poleg tega s tem v zvezi primerjaj še: Gianni Angelo Grohovaz (ur.): *1932 – 1982 The First Half Century. Il primo mezzo secolo*. Toronto: Famee Furlane Club, 1982; ter Gianni Angelo Grohovaz (ur.): *La nostra storia. Our Story*. Toronto: Società Femminile Friulana, 1988.

⁵⁰ Giuseppe De Carli (Arba 21. 12. 1883 – Toronto 15. 2. 1964) in Dante Colussi-Corte (Frisanco 10. 12. 1890 – Toronto 13. 3. 1966), prvi (1933-'35) in drugi predsednik (1936-1940) torontske skupnosti »Famee Furlane« sta bila odločna nasprotnika fašističnega režima. Drugi »je ena izmed najzanimivejših in enigmatičnih oseb italijansko-kanadskega liberalnega antifašizma, o čemer priča tudi njegova založniška dejavnost: najprej je bil odgovorni urednik glasila »Bollettino« odbora Comitato Intersociale [zveza najpomembnejših italijanskih združenj v Torontu, ki je tedensko izhajalo v časopisu »Progresso italo-canadese«, kasneje pa urednik [protifašističnega tednika] »Messaggero italo-canadese«. Prim. Angelo Principe – Olga Zorzi Pugliese: *Rekindling Faded Memories*. Navedeno zgoraj, str. 21, 47-56.

⁵¹ Prim. John Zucchi: *Furlans in Toronto and across Canada. V: Landed. A Pictorial Mosaic of Friulani Immigration to Canada*. Toronto: Friuli Benevolent Corporation, 1992, str. 6.

kot pa zato, ker bi bila takšna njihova svobodna odločitev«. ⁵² Po letu 1955, ko je cona A, ki je bila pred tem pod zavezniško vojaško upravo, že priključena Italiji, pa je izseljevanju iz Trsta botrovala gospodarska kriza, ki je prizadela mesto. Tudi ta skupina izseljencev pogosto ubere enako pot kot predhodniki.

Številni [julijsko-dalmatinski izseljenci] prispejo v Kanado v petdesetih letih, ko kanadska zvezna vlada zaradi velikih potreb po delovni sili v obdobju med letoma 1947 in 1951 prekliče status »enemy alien« za Italijane in začne z aktivno politiko priseljevanja. Nekaterim plačajo potovanje v Kanado International Refugee Organization (IRO) ali podjetja, ki najemajo tuje delavce. Čeprav natančnih podatkov o julijsko-dalmatinski emigraciji v Kanado za to obdobje ni, pa vemo, da je iz Furlanije Julijske krajine in Tidentinskega območja prišlo 71.200 izseljencev v letih 1946-48, v obdobju 1949-50 pa 102.500, pri čemer lahko upravičeno domnevamo, da so mnogi izmed teh julijsko-dalmatinski begunci. ⁵³

Toronto in drugi urbani centri, kakršen je na primer Montreal, ⁵⁴ sprejmejo večino novih furlanskih in julijsko-dalmatinskih priseljencev. Njihov najpogostejši cilj je provinca Ontario (poleg Toronta so pomembna še mesta Windsor, Hamilton, London, Ottawa, Sault Ste. Marie, Oakville, Sudbury, St. Catherines, Port Colborne, Thunder Bay). Leta 1952 je don Luigi Ridolfi zapisal, da je »Toronto v zadnjih letih sprejel toliko Furlanov, da ga najbrž nobeno drugo mesto v tem ne bo prekašalo«. ⁵⁵ Vendar se Furlani in Italijani odpravijo tudi v druge zahodne (Edmonton in Calgary v Alberti;

⁵² Prim. Giorgio Valussi: *La comunità giuliana in Argentina. Analisi dei processi di mobilità geografica e sociale*. V: Francesco Citarella: navedeno zgoraj, str. 378. O Slovencih v Argentini med letoma 1947 in 1950 glej: Joseph Velikonja: *Las comunidades eslovenas en el Gran Buenos Aires*. V: »Estudios migratorios latinoamericanos«, I (1985), št. 1, str. 48-61.

⁵³ Prim. Robert Buranello: *Considerazioni storiche e prospettive moderne sui Giuliano-Dalmati Canadesi*. V: »Italian Canadiana«, 1993, vol. 9, str. 56. V zvezi s tem glej še: Konrad Eisenbichler: *I Giuliano-Dalmati in Canada*. V: *I Giuliano-Dalmati in Canada: considerazioni ed immagini*. Robert Buranello (ur.). New York-Ottawa-Toronto: Legas, 1995, str. 103-105.

⁵⁴ O Furlanih v Montrealu glej: Mauro Peressini: *Migration, famille et communauté. Les Italiens du Frioul à Montréal*. Montreal: Comité pour les études italiennes – Université de Montréal, 1990.

⁵⁵ Prim. Luigi Ridolfi: *Lacrime cristiane*. Udine: Arti Grafiche Friulane, 1952, str. 170.

Winnipeg v Manitobi; Vancouver v Britanski Kolumbiji) in vzhodne province (Halifax na Novem Škotskem; Quebec City v Quebecu). Iz krajev Azzano Decimo, Cordenons, San Vito al Tagliamento, San Quirino, Fiume Veneto in Codroipo odteka razmeroma veliko število prebivalcev, ki se pridružijo sorodnikom in sokrajanom, prispelim v Kanado že v obdobju med devetnajstim in dvajsetim stoletjem ter po prvi svetovni vojni. V petdesetih in šestdesetih letih dvajsetega stoletja so se namreč številne izseljenske skupnosti organizirale in oblikovale združenja, poimenovane po domačem kraju, na primer *Club Ricreativo Sanquirinese*, ustanovljen leta 1957, ali skupina *Nos de Cordenons*.⁵⁶ Takšno povezovanje furlanskih in kasneje tudi julijsko-dalmatinskih izseljencev je vse pogostejše in njegov pomen narašča vzporedno z vse bolj ustaljeno vlogo teh skupnosti v različnih predelih dežele: nove organizacije se namreč ne pojavljajo le v Torontu, temveč tudi drugod. Njihovo poslanstvo ni več osredotočeno le na ohranjanje in posredovanje kulturnega izročila domovine novim rodovom, rojenim in odraslim v Kanadi. Storitve, ki jih zagotavljajo, segajo na področje zdravstva, izobraževanja, medijev.⁵⁷ Prva neformalna skupina julijsko-dalmatinskih in istrskih priseljencev, ki že od leta 1962 skrbi za organizacijo rednih srečanj, je bila ustanovljena v kraju Chatam v Ontariu: »Leta 1968 je bil ustanovljen prvi klub, *Club Giuliano-Dalmata* iz Toronta, ki je začel objavljati prvi časopis, poimenovan *El Boletin*. Nekaj let kasneje je skupina v Chathamu oblikovala zvezo Istranov – *Lega Istriana*. Po izjemnem uspehu srečanja »Raduno '91«, so podobna

⁵⁶ O izseljevanju iz krajev San Quirino, Fiume Veneto, Cordenons, Azzano Decimo in San Vito al Tagliamento v Kanado glej: Lidio D'Odorico: *Emigrazione e immigrazione a San Quirino*. V: *San Quirino. Storia del suo territorio*. Paolo Goi (ur.). San Quirino: Comune di San Quirino, 2004, str. 283-316; Giuseppe Bariviera: *Per le strade del mondo. 100 anni di emigrazione a Fiume Veneto*. Pordenone: Comune di Fiume Veneto, 2001; Več avtorjev: *L'emigrazione friulana in Canada*. Katalog fotografske razstave, pripravljene julija 2000 v občinah Azzano Decimo, Cordenons in San Vito al Tagliamento. Pordenone: Ente Friulano Assistenza Sociale Culturale Emigranti, 2001; Luigia in Bruno Sappa: *Immagini delle emigrazioni*. V: več avtorjev: *Azzano Decimo*, vol. II. Azzano Decimo: Comune di Azzano Decimo, 1986, str. 269-301; Luigi Manfrin: *Nos. Venticinque secoli di vita cordenonese*. Fiume Veneto: Geap, 1992, str. 263-274; Scuola Media Statale »L. Da Vinci«: *Quaderni cordenonesi. Emigrazione in Italia, in Friuli, a Cordenons*. Cordenons: Scuola Media Statale, 1976-1977.

⁵⁷ O oblikovanju in razvoju različnih združenj, kanadskih *famee* in *fogolârs*, so bile zanimive informacije objavljane vse od leta 1973 v glasilu »La Cisilute« (zveze »Federazione dei Fogolârs Furlans del Canada«). V zvezi s tem glej še: *Fogolârs '89. A mare usque ad mare. Di un mâr a chel atri*. Halifax: Federazione dei Fogolârs dal Canada, 1989; *Fogolârs '94. Percorsi friulani in Canada*. Sudbury: Fogolârs Federation of Canada, 1994. O zvezi »Federazione dei Fogolârs Furlans del Canada«, ustanovljeni oktobra 1974, prim. Errepi [Rino Pellegrina]: *Federazione dei Fogolârs del Canada. Tanto per non dimenticare*. V: *Fogolârs '94. Percorsi friulani in Canada*. Navedeno zgoraj, str. 1-4; Monica Stellin: *From Sea to Sea. An Illustrated History of the Fogolârs Federation of Canada*. s. l., Fogolârs Federation of Canada, 1999.

združenja julijsko-dalmatinskih priseljencev začela poganjati po celotnem območju od Vancouvera do Montreala«. ⁵⁸

Kanadsko gospodarstvo in panoge, v katerih je zaposlenih največ Furlanov in Italijanov – avtomobilska industrija, železarstvo in predvsem gradbeništvo – omogoča številne poti za vzpon na družbeni lestvici.

In the cities some Friulani, especially women, would work in factories, but chances were that a Friulano would end up, like his pre-war co-regionalist, in the building trades. Indeed in the construction boom in Toronto in the 1960s and 70s thousands of Friulani worked in carpentry, bricklaying, tile setting, terrazzo, plastering and formworks. ⁵⁹

Gradbeništvo, na primer, omogoča številne možnosti samostojnega podjetništva: nekateri izseljenci tako ustanovijo pomembna podjetja, kanadsko-italijanski podjetniški ceh postane izjemno močan. Bratje Angelo, Elvio in Leo Del Zotto (sinovi izseljenca iz Cordenonsa, Jacka, ki je prišel v Kanado v drugi polovici dvajsetih let) ter Primo De Luca, ki je iz Codroipa odrinil v Kanado leta 1954, so uspešni podjetniki v sektorju gradbeništva in dejavni člani združenj furlanske in italijanske skupnosti v Kanadi. Italijanski priseljenci so poleg tega zelo dejavni tudi v kanadskem sindikalnem gibanju. V industrijskih panogah, v katerih je zaposlenih največ Italijanov in italijanskih Kandčanov, »je njihova zastopanost v sindikatih še posebej visoka, pogosto opravljajo tudi vodstvene funkcije v stavkovnih ali upravnih odborih sindikatov«. ⁶⁰ Marino Toppan, rojen v kraju Basedo di Pordenone, ki se je v Kanado izselil leta 1955, je na primer vodja sindikata delavcev v gradbeništvu. Tri leta po svojem prihodu v Kanado se je včlanil v sindikat kanadskih zidarjev. Med dramatičnimi stvarkami delavcev v gradbeništvu, ki jih je izzvala tragedija, ko je v nesreči na gradbišču v Hogg's Hollow življenje izgubilo pet italijanskih zidarjev, je

⁵⁸ Prim. Robert Buranello: *Introduzione*. V: *I Giuliano-Dalmati in Canada*. Robert Buranello (ur.). Navedeno zgoraj, str. 12; v isti publikaciji glej še prispevek Konrada Eisenbichlerja: *I Giuliano-Dalmati in Canada*. Str. 106-108.

⁵⁹ Prim. John Zucchi: *Furlans in Toronto and across Canada*. Navedeno zgoraj, str. 6.

⁶⁰ Prim. Bruno Ramirez: *In Canada*. Navedeno zgoraj, str. 95.

Marino Toppan vodil 40. lokalno enoto Mednarodnega sindikata delavcev v gradbeništvu. V svojih spominih je Toppan zapisal:

»The Immigrant Uprising«, to je upor priseljencev, kot so označili našo prvo stavko, je bil že v prvih dneh dokaj učinkovit, saj so bili delodajalci primorani zapreti dovršen del gradbišč v Torontu in okolici, na katerih je delalo približno dvajset tisoč delavcev. Naše leteče enote, od katerih je vsaka obsegala vsaj deset ali dvajset avtomobilov, so posredovale na gradbiščih, kjer delavci niso prekinili z delom.⁶¹

Leta 1964 je Marino organiziral sindikat delavcev v obutveni industriji, kasneje pa je postal član 506. lokalne enote *Labourers International Union of North America* in bil izvoljen za njenega predsednika. V teh letih je Toppan zasnoval in vodil priljubljen radijski program o delavskih problemih »Glas delavstva«. Druge furlanske Kanadčane spodbudi k vključevanju v politično življenje koncentracija »italijanskega volilnega glasu« v gosteje poseljenih volilnih okrožjih: Peter (Pietro) Bosa, rojen v Bertiolu leta 1925, postane član zveznega parlamenta, Sergio Marchi, rojen v Buenos Airesu staršema iz kraja Domanins v občini San Giorgio della Richinvelda, ki sta se kasneje preselila v Kanado, pa je v zvezni kanadski vladi že večkrat prevzel ministrsko mesto.⁶²

Teh nekaj primerov zarisuje parabolo, ki so jo v Kanadi prehodili furlanski in julijsko-dalmatinski priseljenci na gospodarskem, političnem, kulturnem⁶³ in

⁶¹ Prim. Marino Toppan: *La voce del lavoro. Una vita dedicata all'edilizia di Toronto*. Pordenone: Amministrazione Provinciale di Pordenone, 2004, str. 90.

⁶² Peter Bosa in Sergio Marchi sta predstavljena v: *Canadian Who's who*. Toronto: University of Toronto Press Incorporated, 1993, str. 116 in 717.

⁶³ Literarna produkcija furlanskih in julijsko-dalmatinskih izseljencev v Kanadi je izjemno bogata. Pregled te literature je sestavila Monica Stellan v prispevku *Writers from Friuli Venezia Giulia in Italian Literature of Migration to North America*, objavljenem v: *An Italian Region in Canada*. Konrad Eisenbichler (ur.). Navedeno zgoraj, str. 121-135. Sicer pa je to tema, obravnavana v številnih delih, ki jih je objavil kanadski kulturni center videmske univerze/Centro di Cultura Canadese dell'Università degli Studi di Udine (www.uniud.it/ccf/). Glej, na primer: Anna Pia De Luca – Jean-Paul Dufiet – Alessandra Ferrero (ur.): *Palinsesti culturali. Gli apporti delle immigrazioni alla letteratura del Canada*. Udine: Forum, 1999; Anna Pia De Luca – Deborah Saidero (ur.): *Italy and Canadian Culture. Nationalisms in the New Millennium*. Udine: Forum, 2001; Anna Pia De Luca – Alessandra Ferraro (ur.): *Shaping History. L'identità italo-*

socialnem področju ter pričajo o dobri vključenosti te skupnosti v družbeno okolje države gostiteljice. Kljub temu so znali ohraniti tesen stik z domovino in v večkulturnem duhu posredovati svoje kulturno izročilo novim generacijam – Kanadčanom italijanskega izvora.⁶⁴

canadese nel Canada anglofono. Udine: Forum, 2005; Alessandra Ferrero – Anna Pia De Luca (ur.): *Parcours Migrants au Québec. L'italianité de Marco Micone à Philippe Poloni*. Udine: Forum, 2006.

⁶⁴ O vprašanju ohranjanja identitete novih generacij furlanskih in julijsko-dalmatinskih priseljencev glej npr.: Guido Barbina: *La comunità friulana in Canada fra integrazione e assimilazione*. V: *Questioni di popolazione in Europa. Una prospettiva geografica*. Maria Luisa Gentileschi – Russell King (ur.). Bologna: Patron Editore, 1996, str. 11-21; Robert Buranello: *I giovani giuliano-dalmati e la crisi d'identità*. V: *I Giuliano-Dalmati in Canada*. Robert Buranello (ur.). Navedeno zgoraj, str. 83-93. O ohranjanju rabe furlanskega in italijanskega jezika ter dialektov julijsko-dalmatinske skupnosti glej npr.: Monica Stelin: *Gruppi linguistici ed etnici e processo migratorio: l'esperienza canadese*. V: *Ethnos e comunità linguistica: un confronto metodologico interdisciplinare. Ethnicity and Language Community: An Interdisciplinary and Methodological Comparison*. Raffaella Bombi – Giorgio Graffi (ur.). Udine: Forum, 1997, str. 463-477; Gabriele Erasmi: *La question de la lingua dei Giuliano-Dalmati in Canada: possibilità e prospettive*. V: *I Giuliano-Dalmati in Canada*. Robert Buranello (ur.). Navedeno zgoraj, str. 62-72.